

2.9 Інноваційні методики викладання лекцій у вищих навчальних закладах України під час воєнного стану

Широкомасштабне воєнне вторгнення Росії в Україну (так називаємо в Росії « СВО на Украине» почалось приблизно о 5 ранку за київським часом. Президент України В. Зеленський підписав Указ №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». Згідного цього указу з 5:30 ранку 24 лютого 2022 в Україні введено воєнний стан, який діє до теперішнього часу. МОН України закликає залишатися вдома здобувачів та викладачів вищі навчальних закладів (ВНЗ) вдома та зберігати спокій. Освітній процес у ВНЗ України призупиняється. З 4.04.2022 р. усі ВНЗ України переводяться на дистанційну форму навчання. 6.07.2022 р. МОН України надало рекомендації до організації навчального року 2022/2023 рр. Згідно цих рекомендацій заклад освіти самостійно має визначати форму навчання: дистанційну або змішану (оф-лайн та он-лайн).

На фоні воєнної агресії з боку Росії освітня сфера має постійно трансформуватися аби забезпечити доступ до навчального процесу усім його учасникам: здобувачам та викладачам ВНЗ. Це пов'язано з тим, що заняття постійно перериваються повітряними тривогами або взагалі неможливі деякий час через аварійне відключення електроенергії в результаті ракетних обстрілів об'єктів критичної інфраструктури.

Незалежно від форми навчання (дистанційна або змішана) у ВНЗ лекції завжди проводять у режимі он-лайн. Лекція у сучасній дидактиці розглядається як одна з основних і провідних форм викладання у вищій школі. [138] Лекція покликана формувати і розвивати методологічне, науково – професійне мислення здобувачів і їхню загальну культуру. При цьому лекція має професійно орієнтований характер, що опосередковано впливає на формування ставлення здобувачів до майбутньої практичної діяльності, виробляє синтетичний спосіб освоєння системи знань з філософсько-гносеологічними можливостями самостійного пізнання професійних явищ. Лекція одночасно є засобом

безперервного управління пізнавальною діяльністю здобувачів та формою подання навчальної інформації. Її головна мета – формування орієнтовної основи для подальшого засвоєння здобувачами навчального матеріалу.

На сучасному етапі розвитку дидактики вищої школи виділяють декілька видів лекцій. За загальною метою: навчальні, агітаційні, виховні, освіті, розвиваючі. За науковим рівнем: академічні, популярні. За дидактичним завданням: вступні, установчі, поточні, заключно – узагальнюючі, підсумкові, оглядові, методологічні, інструктивні, загально - предметні, лекції – інформації, лекції – консультації, лекції візуалізації. За способом викладення матеріалу: бінарні, лекції з раніше запланованими помилками, лекції – конференції, лекції – діалоги, проблемні. [139]

Сучасні виклики до навчального процесу у ВНЗ України приводять до того, що самостійна робота та самопідготовка здобувачів стає дуже актуальною, тому при викладанні лекцій треба використовувати інноваційні методики, особливостями яких є:

- мобілізація мислення, знань, умінь і навичок здобувачів;
- самостійність навчання та прийняття рішень здобувачів
- постійна взаємодія викладача і здобувачів
- Можливість опрацювання великого масиву інформації. [140]

Все це орієнтує викладача на перехід від педагогічного традиціоналізму до впровадження нових інноваційних форм і методів проведення лекційного заняття. З цією метою доцільно запровадити читання інтерактивної лекції замість традиційної, яка має інформаційний характер і побудована переважно на творчі активності викладача. Інтерактивна лекція дозволяє поєднати керівну роль викладача з високою активністю здобувачів на основі використання сучасних інтерактивних технологій. На відміну від традиційної, інтерактивна лекція зводить до мінімуму монолог викладача, надає перевагу діалогу лектора і здобувача, під час якого здобувачі поступово набувають необхідних знань. Інтерактивна лекція має здебільшого проблемний та пошуковий характер.

Лектор ставить проблему перед студентами і особисто допомагає їм самостійно працювати в напрямі її розв'язання, консультує в пошуку рішення. [141]

Міні - лекція проводиться викладачем на початку будь - якого виду аудиторних занять (семінарського, практичного або лабораторного) протягом 10 або 20 хвилин по темі, що вивчається є надання студентам необхідної інформації з тих чи інших питань в обмежений час. Лектор викладає матеріал користуючись наочними засобами, на яких наведені дані, що допомагають краще запам'ятовувати матеріал. Зміст матеріалу міні – лекції має бути закріплений у подальших вправах, дискусіях тощо. [142]

Лекція – конференція проводиться за схемою наукових конференцій. Складається із заздалегідь поставленої проблеми і системи доповідей (до 5 – 10 хвилин) з кожного питання, що висвітлює проблему. Функція викладача полягає у керуванні підготовкою таких доповідей до лекції. Такий вид лекцій, з одного боку, значно підвищує роль самопідготовки.

Лекція – прес – конференція. Лектор називає тему і просить ставити йому запитання. На початку лекції студенти мають формулювати запитання за темою, які лектор протягом декількох хвилин аналізує і дає змістовні відповіді. При досить високому рівні підготовленості аудиторії висвітлення запитань може відбуватися за участю найсильніших студентів. Основа мета лекції – прес – конференції в кінці теми або розділу підведення підсумків, визначення рівня розвитку засвоєного матеріалу. Таку лекцію можна провести після закінчення всього курсу з метою обговорення перспектив використання теоретичних знань на практиці, вирішення завдань засвоєння подальших навчальних дисциплін, визначення майбутньої професійної діяльності.

Лекція – прес – конференція в середині теми чи курсу має привернути увагу до основних питань змісту навчальної дисципліни, скласти уявлення викладача про рівень засвоєння матеріалу та систематизацію знань здобувачів. Лекція – прес – конференція в середині теми або курсу спрямована на зосередження уваги студентів на головних моментах змісту навчального

матеріалу, уточнення уявлень викладача про ступень засвоєння матеріалу, систематизацію знань здобувачів. [143]

Лекція – бесіда передбачає контакт лектора з аудиторією і звертає увагу здобувачів на найбільш важливі питання теми, визначає зміст, методику і темп викладу навчального матеріалу, враховуючи рівень підготовленості здобувачів. Під час такої лекції викладач сам повинен ставити запитання здобувачам, щоб почути їх відповіді, викладення їх позицій. Таким чином створюється підґрунтя для обміну думками та бесіди. Особливістю лекції – бесіди є те, що викладач виступає в ролі інформатора, і в ролі співбесідника, який направляє хід діалогу зустрічними питаннями. За умов, коли аудиторія нечисленна, така лекція є досить ефективною. [144]

Лекція – бесіда є найбільш поширеною і порівняно простою формою активного залучення здобувачів до навчального процесу. Така лекція передбачає контакт викладача з аудиторією. Під час лекції – бесіди слухачів можна залучити проблемними запитаннями. Здобувачі продумують відповіді на запитання і мають можливість самостійно перейти до висновків чи узагальнень, що підвищує інтерес і ступінь сприйняття матеріалу.

Лекція – дискусія може починатися запитаннями здобувачів, які вони ставлять протягом занять. Викладач створює доброзичливу атмосферу для дискусії, реалізуючи функції її учасника, організатора. Дискусія може займати як всю лекцію так і бути лише її складовою. Головною умовою ефективності цієї лекції є активність студентів під час дискусії. На початку зустрічі лектор робить короткий вступ, а потім йде не просто розмова зі здобувачами, а бесіда, дискусія.

Лекція – діалог. Під час такої лекції моделюються реальні ситуації обговорення теоретичних і практичних питань. Під час лекції викладач у процесі викладу матеріалу не лише використовує відповіді здобувачів на запитання, але й організовує вільний обмін думками. Позитивним є те, що здобувачі погодяться з поглядами викладача та з великим задоволенням входять до дискусії ніж під час бесіди. Це дозволяє викладачеві бачити наскільки ефективно здобувачі використовують отримані знання входять до дискусії.

Лекція – консультація. Проходить за типом «запитання - відповідь». Лектор відповідає на запитання теми всієї дисципліни. Також лекція - консультація може проходити за типом «запитання – відповідь - дискусія». Тоді ведеться дискусія і пошук відповіді на поставлене питання.

Основним змістом лекції – консультації є роз'яснення окремих, найбільш складних або практично значущих питань навчальної програми. Залежно від теми і конкретних дидактичних завдань лекції – консультації можуть відігравати в навчальному процесі як допоміжну так і самостійну роль. Такі лекції застосовуються:

- для інформування студентів, що до виконання індивідуальних завдань, самостійної роботи, курсових і дипломних робіт;
- перед проходження навчальної, виробничої та інших видів практики;
- для більш докладного розгляду питань, які були недостатньо або зовсім не освітлені в лекціях або при проведенні інших видів занять;
- з метою надання студентам методичної допомоги в самостійній роботі, у підготовці їх до виконання семінарських і практичних завдань, до написання рефератів або випускних робіт, складання іспитів і заліків.
- Для роз'яснення питань і матеріалів, які здобувачі вивчали самостійно без проведення лекцій та інших видів занять.

Лекція – консультація складається з трьох частин:

- у першій частині після короткого вступу викладач розглядає загальні питання теми;
- друга частина заняття складається з відповідей на усі запитання, обміну думками;
- в кінці заняття викладач узагальнює розглянуті матеріали , робить загальний висновок.

Особливість лекції – консультації полягає в тому, що 70% і більше навчального часу відводиться для відповіді викладача на запитання здобувачів. Для більш компактного і змістового проведення лекції – консультації запитання доцільно зібрати заздалегідь. Це дає змогу здобувачам краще усвідомити, які запитання

для них є найбільш важливими. Така лекція проводиться з практичних тем або з тем з практичною спрямованістю. Лектор викладає основні моменти, а потім здобувачі задають запитання. У кінці лекції викладач підводить підсумки. [145]

Кінолекція допомагає розвитку наочно образного мислення у здобувачів. Лектор здійснює підбір необхідних кіно – та відео матеріалів з теми, що вивчається. Перед початком огляду здобувачам доводиться теоретичний матеріал, під час огляду кіно – та відео матеріалів лектор коментує події, що відбуваються на екрані.

Відеолекція може бути записана і використана для навчального процесу. Може бути сформований банк або пакет документальних відео лекцій. Відеолекція має такий же план, як і звичайна аудиторна лекція. У вступній частині відео лекції мають бути поставлені завдання вивчення дисципліни або розділу. Тут можна дати рекомендації до роботи із запропонованим посібником. Для кращого засвоєння матеріалу відеолекція може бути розбита на окремі частини 10 – 15 хвилин. Як правило в межах однієї теми можна виділити декілька акцентів, які привертають увагу глядача.

З дотриманням авторських прав і прийнятого порядку цитування і посилань у відео лекцію включають:

- кіно – і відео зйомки різних дослідів, що проводяться у навчальних лабораторіях
- зйомки сучасних технологічних процесів на реальних виробничих підприємствах або в науково дослідних інститутах;
- фрагменти з навчальних, науково пізнавальних, документальних кінофільмів, матеріали які доступні у мережі інтернет;
- фрагменти виступів відомих учених, політиків, інтерв'ю зі співробітниками науково - дослідних інститутів, думки інших викладачів
- демонстраційні моделі фізичних, хімічних, технологічних та інших процесів;
- матеріальну частину (засоби, обладнання, машини, прилади тощо), фотографії, ілюстрації, графіки;

- зразки комп'ютерних робіт з необхідними коментарями та вказівками.

Види відеолекцій:

Документальні відеолекції – традиційні лекції, які записані у ВНЗ у звичайних аудиторіях. За своїми педагогічними параметрами, подібна лекція, як правило поступається живій лекції в аудиторії. До її переваг відносять можливість неоднаровного відтворення індивідуальним користувачем в домашніх умовах.

Студійні відео лекції записані у відео студіях. Таку лекцію допомагає створювати режисер або інший фахівець.

Постановчі відео лекції поставлені за певним сценарієм (а не лише конспектом лекції) з урахуванням сприйняття телепродукції здобувачами. Для створення такої лекції необхідний творчий колектив розробників. До нього можуть входити викладач, дизайнер, фахівець з комп'ютерного монтажу відео матеріалів, режисер та телеоператор. [146]

Різні форми відеолекцій створюються з дисципліни в цілому або з її окремих, найбільш важких для засвоєння розділів. Такі лекції є засобами активізації, організації та управління пізнавальною здобувачів.

Слайд – лекція використовуються у навчальному процесі поряд з відео - та кінолекціями але вони простіші за виконанням. Вони є записом закадрового голосу викладача, що супроводжується показом набору слайдів.

Слайд – лекція величезне методичне значення має постановка аудіо супроводу. Тому що у мові кожної людини її емоційний стан позначається в цілій гамі виразних моментів – в інтонаціях, ритмі, темпі, паузах підвищеннях і пониженнях голосу та ін. Письмова та усна мова виконують різні функції. Письмова мова, як правило, вимагає більш систематичного, педантичного, логічно зв'язаного викладу.

Грамотно провальне читання викладачем тексту дозволяє краще засвоїти матеріал представлений на слайдах.

З дидактичного, психологічного і емоційного погляду слайд – лекції необхідною є присутність викладача на екрані. Особливо тоді, коли створена

проблемна ситуація або коли необхідно виділити моменти вирішення наукової проблеми.

Лекція – візуалізація (лекція - презентація) виникла як результат пошуку нових можливостей реалізації принципу наочності викладач на такій лекції використовує демонстраційні матеріали, форми наочності, які не лише доповнюють словесну інформацію, а й самі виступають носіями змістової інформації.

Така лекція являє собою передачу усної інформації, перетвореної на візуальну форму технічними засобами навчання. Викладач широко використовує такі форми наочності, які самі виступають носіями змістової інформації.

Для такої лекції характерним є широке використання так званих «опорних сигналів», коли вся інформація кодується у вигляді певних символів, знаків, а потім викладач коментує їх функціональні й системні взаємозв'язки.

Підготовка до такої лекції полягає у реконструюванні змісту лекції або її частини у візуальну форму для подання здобувачам через технічні засоби. Читання її зводиться до вільного, розгорнутого коментування підготованих матеріалів. У візуальній лекції важлива логіка, ритм подачі матеріалу, його дозування, майстерність і стиль спілкування викладача з аудиторією. Протягом такої лекції викладач може продемонструвати та прокоментувати приблизно від 30 до 50 слайдів.

Завдяки використанню можливостей мультимедійних технологій не лише досягається висока наочність лекції, а й створюється принципове нове і своєрідне науково – дослідницьке середовище, яке сприяє розвитку творчих індивідуальних здібностей здобувачів, що спрямовано на досягнення позитивного результату.

Організація лекцій - візуалізації полягає в тому, що на початку курсу здобувач отримує електронну версію конспекту. При такому підході він має можливість раніше опрацювати матеріал лекції, визначити незрозумілі моменти та уточнити їх під час лекції. На самій лекції він звільняється від трудомісткого процесу конспектування і може зосередитись на суті навчального матеріалу.

Бінарна лекція або лекція – дискурс є продовженням і розвитком викладу матеріалу у діалозі двох викладачів. Моделюються реальні ситуації обговорення теоретичних і практичних питань двома викладачами.

Зміст такої лекції будується на основі проблемності – обговорення викладачами дискусійних або паралельних поглядів, позицій, теорії тощо.

Таку лекцію проводять два викладачі. Головною умовою впровадження такої лекції є педагогічна майстерність викладачів, яка передбачає високий рівень професійної компетентності, здатність до творчості, розвинені педагогічні здібності, володіння основами педагогічної техніки.

Перевагами такої лекції є актуалізація наявних у студентів знань, необхідних до розуміння діалогу, створення проблемної ситуації показ системи доказовості тощо. Наявність двох лекторів змушує порівнювати різні погляди, приймати участь якусь з них чи формувати власну. На такій лекції виховується культура дискусії, вміння вести діалог сучасного пошуку і приймати рішення.

Преваги бінарної лекції дозволяють стверджувати, що на сьогодні це один з перспективних методів викладання у вищій школі. [147]

Застосування розглянутих інноваційних методик при викладанні лекції в режимі он-лайн під час воєнного стану в Україні сприяє ефективному засвоєнню теоретичного матеріалу, допомагає отриманню практичних навичок та активізує самостійну роботу здобувачів вищих навчальних закладів.